

Алиєва А. Д.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТРУКТУРНІ ТИПИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ АД'ЕКТИВНОГО СУБФРЕЙМУ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ “МАТЕРИНСТВО” В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

*У статті аналізується один із субфреймів номінативного поля концепту “Материнство” – ад’єктивний субфрейм.
Ключові слова: концепт, номінативне поле, субфрейм, ад’єктивний, материнство.*

В статье анализируется один из субфреймов номинативного поля концепта “Материнство” – адъективный субфрейм.

Ключевые слова: концепт, номинативное поле, субфрейм, адъективный, материнство.

The article focuses on analyzing one of the subframes of the nominative field of the concept “Motherhood” – adjective subframe.

Keywords: concept, nominative field, subframe, adjective, motherhood.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, однією з найважливіших форм маніфестації світопізнання людини є мова. На тісний зв'язок мови зі світом, що оточує людину, вказував ще В. Гумбольдт. Міркування В. Гумбольдта про зв'язок картини світу з мовою розвиваються сучасними дослідниками. Вчені наголошують на необхідності розмежування власне розумової концептосфери людини та семантичного простору мови як тієї частини концептосфери, що отримала номінацію і відображається у мовних знаках. А тому першочерговим завданням когнітивної лінгвістики є виведення вичерпного переліку мовних одиниць, які об'єктивують досліджуваний концепт. На думку Попової З.Д. і Стерніна І.А., сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у визначений період розвитку суспільства, визначається як *номінативне полеконцепту*. Номінативне поле відрізняється від традиційно виокремлених в лінгвістиці структурних групувань лексики – лексико-семантичної групи, лексико-семантичного поля, лексико-фразеологічного поля, синонімічного ряду, асоціативного поля – тим, що воно має комплексний характер, включаючи в свій склад всі перераховані типи групувань і не виступає при цьому як структурний підрозділ у системі мови, будучи сукупністю номінативних одиниць, виявлених і упорядкованих дослідником [3, с. 66]. Воно включає одиниці всіх частин мови. З огляду на вищесказане, **актуальність** цієї наукової розвідки, націленої на аналіз структурних особливостей ад’єктивних лексичних одиниць номінативного поля концепту “Материнство”, умотивовується загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до вивчення лексичної актуалізації концептів.

Матеріалом дослідження є лексичні одиниці як засоби номінації концепту “Материнство”, відібрані із словників-тезаурисів [5; 6; 7; 8].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. При визначенні структурних типів досліджуваних лексичних одиниць спираємося на такі опозиції: 1) наявність / відсутність афіксів; 2) наявність / відсутність двох чи більше основ (за цією ознакою виділялися композити); 3) наявність / відсутність подвоєння основи; 4) наявність / відсутність атрибутивних відношень між компонентами, що складають досліджувану лексему. Потенційно можливими є такі структурні типи лексем: 1) кореневі, 2) афіксні, 3) складні або композити, 4) афіксні складні, 5) редульковані, 6) слова-словосполучення [1, с. 211]. Усі вони зустрілися на досліджуваному фактологічному матеріалі.

Номінативне поле досліджуваного концепту “материнство” складає 1025 лексичних одиниць. За параметром частиномовної приналежності перший ранг належить іменникам (506, або 49,36 %), другий – прикметникам (386, або 37, %), третій – дієсловам (12,97 %). Аналіз складу парцел за цим параметром показав, що у переважній більшості парцел превалюють іменники, і лише в двох парцелах (“емоції” та “риса характеру”) частотнішими виявилися прикметники. Дієслова складають скрізь найменшу частку.

Із 262 корневих лексичних одиниць прикметники складають 9,36% і зустрічаються вони переважно при описі емоцій, почуттів та рис характеру, а серед афіксних лексем превалюють прикметники (312 одиниць, або 49,60%), які описують психічний стан, біологічні й фізіологічні характеристики жінки-матері та особливості стосунків між родичами. Із 312 лексем 255 є одноафіксними (244 односуфіксних і 11 однопрефіксних), 53 двоафіксними (з них 24 прикметники типу **R+Suf+Suf** і 29 типу **Pr+R+Suf**) і 4 триафіксні прикметники типу **Pr+R+Suf+Suf**.

Розпочнемо аналіз з одноафіксних прикметників. Виведемо *ядро, основну систему й периферію* за параметром “поширеність”. Під *поширеністю* мається на увазі здатність досліджуваного афікса сполучатися з основами конкретних лексичних одиниць. На основі показників *поширеності* виділимо *ядро, основну систему та периферію*. З цією метою розмістимо зафіксовані афікси за спадом кількісних показників. За вимогами статистичних методів дослідження у сфері мовознавства, до ядра прийнято відносити ті одиниці, які складають 75% досліджуваного масиву за досліджуваним параметром; основна система охоплює (разом з ядром) 90%; усе, що знаходиться за межами 90%, належить до периферії [4]. Результати розподілу прикметників на ядро, основну систему й периферію за цим параметром наведені в таблиці 1.

З таблиці видно, що в утворенні одноафіксних прикметників беруть участь 24 суфікси і 8 префіксів. Ядро охоплює 10 суфіксів. Помітно вищі показники поширеності у 3 із них: -ed, -ing, -al. Перші два з них утворюють ад’єктивовані дієприкметники минулого й теперішнього часу відповідно, наприклад: *wedded, adopted, fostered, blessed, hitched, adoring, suffering, thrilling* тощо. Суфікс -al утворює прикметники від іменників, він передає узгальнене значення “що має якесь відношення за спорідненістю, подібністю до того, на що вказує основа”, напри-

клад: *fraternal, natal, natural, parental, placental*. Суфікс має позиційні варіанти: -eal (*lineal*), -ial (*cordial, nuptial*), -ual (*sensual, spiritual*).

Таблиця 1
Розподіл одноафікських прикметників на ядро, основну систему та периферію за параметром "поширеність"

№ з/п	Афікс	Приклад	Абс. част.	Відн. част.	№ з/п	Афікс	Приклад	Абс. част.	Відн. част.
1.	-ed2	adopted	28	11,16	17.	-ate	passionate	4	1,59
2.	-ing	suffering	27	10,76	18.	-ile	nubile	4	1,59
3.	-al	parental	26	10,36	19.	a-	afear'd	3	1,20
4.	-ous	joyous	19	7,57	20.	con-	connubial	2	0,80
5.	-ly	motherly	18	7,17	21.	-ine	consanguine	2	0,80
6.	-y	hearty	16	6,37	22.	-like	fatherlike	2	0,80
7.	-able/-ible	likable	15	5,98	23.	-an	frantic	1	0,40
8.	-ic/-ical	ethnic	15	5,98	24.	-ar	martiar'chal	1	0,40
9.	-ive	adoptive	14	5,58	25.	-ary	hereditary	1	0,40
10.	-ful	soulful	11	4,38	26.	dis-	disquiet	1	0,40
Ядро			189	75,31	27.	in-	infertile	1	0,40
11.	-less	fearless	7	2,79	28.	inter-	interracial	1	0,40
12.	-ed1	satisfied	6	2,39	29.	-ory	hereditary	1	0,40
13.	-ant	jubilant	6	2,39	30.	over-	overawed	1	0,40
14.	-ent	malevolent	6	2,39	31.	per-	permeating	1	0,40
15.	-some	gladsome	5	1,99	32.	un-	unbalanced	1	0,40
16.	-ish	clannish	5	1,99	Периферія			251	100
Основна система			224	89,25					

Суфікс -ous утворює прикметники в основному від іменників, інколи від прикметників та дієслів. Значення цього суфікса – "що має якість, властивість, характерні риси того, що означає основа", наприклад: *felicitous, grievous, joyous, zealous*. Має позиційні варіанти -ious (*furious*), -eous (*hideous*) -uous (*sensuous*).

Суфікс -ly може бути транспонувальним, коли утворює прикметники зі значенням "подібний, що має риси того, на що вказує основа" від іменників (*motherly, daughterly, sonly*), і нетранспонувальним, коли додається до основ прикметників і передає значення "наявність додаткового відтінка якості, характерної для твірної основи" (*lively*).

Суфікс -y приєднується до основ іменника, утворюючи прикметники зі значенням "що має якість, згадану в основі": *hearty, moody, nervy, soppy*, які зустрічаються переважно при описі рис характеру та емоцій.

Транспонувальний суфікс -able/-ible у сполученні з дієслівними основами утворює в основному прикметники із значенням "пасивної можливості" (*likable, lovable*), хоча може утворювати також прикметники з активним значенням характерної ознаки, причинності чи відповідності (*horrible, terrible, sensible*).

Суфікс -ic має значення "що має відношення до, що стосується чогось, що подібний чомусь". Він утворює прикметники від іменників, наприклад: *caustic, ethnic, euphoric, frantic, frolic, genetic*.

Суфікс -ive утворює прикметники від іменникових та дієслівних основ. Значення цього суфікса – "що характеризується чимсь, що має особливості чогось, що нагадує щось": *adoptive, relative, sensitive* (у цьому випадку аломорф -itive має асемантичний сполучний елемент -it-).

Суфікс -ful функціонує лише в транспонувальних моделях. Утворюючи прикметники від іменникових, як правило, абстрактних, основ, він має значення "позбавлений того, на що вказує основа" (*soulful, awful, blissful, scornful, joyful*), а від дієслівних основ – значення "схильність до того, на що вказує основа" (*forgetful, wilful*). Прикметники, утворені суфіксом -ful, функціонують при описі рис характеру, емоційних і фізичних якостей людини.

До основної системи належать шість суфіксів: -less, -ed₁, -ant, -ent, -some, -ish. Разом з вищеописаними ядерними суфіксами вони несуть основне функціональне навантаження при утворенні одноафікських лексичних одиниць на позначення основних аспектів материнства. Жоден префікс не попав до цього переліку, що свідчить про те, що префікси відіграють незначну роль у формуванні номінативного простору досліджуваної царини.

Двоафіксні похідні (на досліджуваному матеріалі їх 54 одиниці) описуються моделями **R+Suf+Suf** (21 прикметник) та **Pr+R+Suf** (33 прикметники). Проаналізуємо суфіксальні послідовності, зафіксовані на досліджуваному матеріалі. Аналіз дистрибуції суфіксів показав, що кінцеву позицію в досліджуваних двосуфіксальних прикметниках займають суфікси -al (6 випадків), -ed₁ (5 випадків), -ing (4 випадки), -ous (2 випадки), -ate, -ic, -ory, -able (по 1 випадку). Суфіксу -al можуть передувати -ment-, -ion-, -or- (-ory), -ic- -in- (-ine), (*temperamental, sentimental, emotional, hysterical, sensorial, germinal*). Суфікс -ed₁ утворює ад'єктивовані дієприкметники минулого часу від дієслів на -en, -(i)fy, -ate та від дієслова *partner*, утвореного шляхом конверсії від іменника *partner* (*frightened, satisfied, stimulated, agitated, partnered*). Від тих самих дієслівних основ утворені ад'єктивовані дієприкметники теперішнього часу (*frightening, satisfying, stimulating, agitating*). Лівостороння дистрибуція суфікса -ous включає -age- та -ur- (-ure) (*courageous, rapturous*). Суфікс -ate зафіксований лише після суфікса -ion- (*passionate*), -ic- після -if-(-ify) (*horrific*), -ory- після -it-(-ity) (*hereditary*), -able- після -age- (*marriageable*).

Триафіксні похідні включають всього 7 одиниць, які утворені за такими моделями: **[(Pr+R)+S]+S** (*affectionate, intimidating, exhilarating, exhilarated*), за моделлю **Pr+[(R+S)+R]** (*oversensitive*), **Pr+[(Pr+R)+S]** (*disapproving, disrespectful*).

Складні прикметники нараховують 28 одиниць (або 25 %). Результати аналізу структурних особливостей складних прикметників представлені в таблиці 2. Як видно з таблиці, масив складних прикметників описуються б

структурними типами. Ядро масиву складають 2 структурні типи – $N+V_{\text{ving}}$ та $N+V_{\text{ven}}$. Прикметники обох типів описують емоцій, почуття або риси характеру (наприклад, *awe-spining, blood-curdling, hair-raising, heart-swelling, heart-thrilling, rubber-necking, thrill-loving, thrill-seeking; awe-struck, panic-struck, heart-felt*). До основної системи входять також прикметники типу **c.f.+N** (*matrimonial, biogenetic, geneological*) та **Adj+V_{ven}** (*new-born*). За межами основної системи знаходяться два прикметники, описані структурами **Adv+N** (*much-married*) та **N+Adj** (*blame-worthy*).

Таблиця 2
Структурні типи прикметників-комполітів

Слот	Пар-цела	Типи комполітів						Всього
		N+V _{ving}	N+V _{ven}	c.f.+Adj	Adj+V _{ven}	Adv+V _{ven}	N+Adj	
Соціокультурний аспект материнства								-
Сім'я	Кровні родичі				1			1
	Некр. родичі							-
Стосунки	Кровні родичі							-
	Некр. родичі	1		1	1	1		4
Психічний стан	Емоції	6	5				1	12
	Почуття	3	2					5
	Риси хар-ру	3	1					4
Фізичний стан	Біол. хар-ки			2				2
	Фізіол. хар-ки							-
Всього		13	8	3	2	1	1	28

Складнопохідні слова мають, крім основи, ще й суфікс, який відноситься до всього утворення [2, с. 18]. Такі лексичні одиниці є нехарактерними для досліджуваного матеріалу, їх небагато – всього 17, усі вони прикметники, які зустрічаються в слотах, що описують родинні стосунки та риси характеру, наприклад: *patriarchal, matriarchal, grandmaternal, matrilineal, patrilineal, matrimonial; hot-headed, hot-tempered, tender-hearted, red-blooded, warm-blooded, etc.*

Редуковані лексичні одиниці утворюються шляхом подвоєння основи. На досліджуваному матеріалі зустрілася лише одна лексема такого типу – прикметник *goody-goody* (святенницький, удавано благочестивий) в слоті “риса характеру”.

Зафіксовано також лише один випадок слова-словосполучення (тобто комбінації двох або більше кореневих слів, зв'язаних атрибутивними відношеннями) – *awould-bemother* (майбутня мама).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз фактологічного матеріалу показав, що прикметники відіграють важливу роль у формуванні номінативного поля концепту “Материнство”.

Література:

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. – М. : Просвещение, 1989. – 256 с.
2. Баранцев К. Т. Курс лексикологии современной английской речи. – К. : Радянська школа, 1955. – 264 с.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2002. – 192 с.
4. Dewey G. A. A Relative Frequency of English Speech Sounds. – Cambridge : Harvard University Press, 1923. – 146 p.
5. Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms. – Chief Editor Diana Lea / – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 1008 p.
6. Roget's Thesaurus of English words and phrases [New edition prepared by Betty Kirkpatrick MA]. – London : Longman Group UK Limited, 1988. – 688 p.
7. The Greenwich Rogets Thesaurus [by Peter Mark Roget, enlarged by John Rjget, new edition revised and enlarged by Samuel Romilly Roget]. – London : Greenwich Editions, 1994.
8. The New Roget's Thesaurus of the English Language in Dictionary Form. By Norman Lreis. Libraty Edition. Revised, updated 1978 Edition. Dased on C. O. Sylvester Mawson's alphabetical arrangement of the famous Roget system of word classification. – New York : G. P. Putnam's Sons, 1978. – 552 p.